

Klaus Horn

**PSYCHOANALYSE — KRITISCHE
THEORIE DES SUBJEKTS**

Roter Druckstock, Frankfurt M. 1972.

»Psihoanaliza — kritička teorija subjekta« samim naslovom provocira koordiniranost, kontrarnost i kontradikciju odnosa marksizma i psihoanalize, povijesno kao i neposredno prisutno. Da se odnos psihoanalize i marksizma do danas nije zadovoljavajuće riješio, čim više, da nema do danas odgovarajućeg dijaloga, svjedočenje je ambivalentnosti određenja, kako marksizma tako i psihoanalize.

U ovako kratkom prikazu, ne mogavši ulaziti u spornost svih problema, reducirat ćemo se na djelo Klause Horna, koje bi se moglo promatrati kao zasnivanje jedne teorije shvaćanja socijalizma između psihologističke sociologije (po Freudu je sociologija samo primjenjena psihologija) i sociologističke sociologije u smjeru Garadyjevog određenja, da je potrebno naći jednu »nesubjektivističku teoriju subjekta«.

Napor frankfurtske grupe (Klaus Horn, sociologa, psihologa i psihijatar, Alfred Lorenzer, A. Mitscherlich, Dahmer, Seughaas, K. Brede i drugi) na putu utemeljenja psihoanalize kao kritičke teorije subjekta, svakako je utemeljen na tradicijama »frankfurtske škole«, shvaćanja marksizma kao »kritičke teorije društva«, zasnovane na Frommu, Adornu, Marcuseu i Horkheimeru kao i njihovim istraživanjima u oblasti psihoanalize.

Iz djela Klause Horna, koje je zapravo zbir triju članaka: »Politička psihologija«, »Agresivitet« i »Psihoanaliza kao društvena znanost« proizlazi bitna pretpostavka svakog mogućeg dijaloga: distanciranje od klasne svijesti, koja je apstraktna samosvijest o — i za — sebe proletirijata u smislu hegelijansko-Lukasevog rodoslovlja kao i psihoanalize shvaćanja u freudističko-psihologističko-medicinskoj teoriji prilagođavanja i time »reakcionarnog iracionalizma građanske dekadencije« (Lukacs: »Die Zerstörung der Vernunft«).

»Ako je ispravan Hegelov govor o sovi Minerve, koja tek u predvečerje treba letjeti, tada je psihoanalizu za razumijeti kao silazak herojske predodžbe građanskog individua« (str. 271). Da bi, međutim, psihoanaliza bila »zaokret te herojske predodžbe«, da bi kao teorija

subjektiviteta bila društvena znanost, ona to može samo na osnovi samorazumijevanja društveno-znanstvenih kategorija u novoj dimenziji iskričljene svijesti, na istraživanju subjektivnih uvjeta objektivnog racionaliteta (str. 262 i dalje).

Ne ulazeći u spornost analogije Marxovog shvaćanja čovjeka kao bića prakse i psihoanalitičke meta-teorije shvaćanja čovjeka kao bića nagona, koji se nužno socijalizira, zajedničko im je, društveno prisvajanje i prerađivanje izvanljudske i ljudske prirodnosti. Pri tome nam se čini bitnim razlika pojma »nesvjesnoga«, kojega marksizam u duhu rousseauovske, a posebno prosvjetiteljske tradicije, negira, smatrajući čovjeka svijesnim i racionalnim bićem, a freudizam predimenzionira.

Pa ipak, budući da psihoanaliza nudi jednu hipotezu razumijevanja subjektivne dimenzije prerađivanja ljudske prirode, budući da je socijalizacija nužna, jer se kod čovjeka nagoni i njihovi objekti posreduju društvenim radom, posebno kao teorija prisvajanja i prerađivanja ljudske prirode u industrijskom društvu, obavezuju nas na razmišljanje Hornove »teorije subjekta«. Raspon problema neprestano sugerira uspostavljanje teorije između metafizike povijesti društva i metafizike pukog subjektivnog, psihološkog. U dimenziji neslobode i putu oslobođenja, na putu praktičnog oslobođenja postoje ipak metodološke analogije. Kritika se u oba slučaja upravlja protiv prirodno urkočenih odnosa: u Marxa protiv fetišizma robe, u psihoanalizi protiv odnosa klišeja. I dalje: u onim marksistima, koji imaju sluha za psihoanalizu, marksizam sam je jedna vrsta hipoteze frustracija-agresija, koja sociološki prevedeno znači: frustrirajući su odnosi u kapitalizmu (str. 159 i dalje).

Ostavljajući izvan ovog kratkog prikaza, da li je moguće proletarijat (za razliku od radničke klase) kao samo-svijesti o — i za — sebe i njenu avantgardu — partiju, dovesti u svezu s metateorijom društvene psihoanalize, frustracija i neuroze kao podloga, ne samo mogućnosti fašizma, već i reproduciranja građanskog društva poslije socijalističke revolucije, čine nam se relevantnim za prikaz.

1. Klaus Horn, Alfred Lorenzer, A. Mitscherlich, Daluner, Senghaas, K. Brede i drugi.

Naime, kako je Marcuse još utvrdio da sama forma samoupravljanja nije kvalitativna razlika proizvodnja kapitala, kapitalističkih društava od socijalističkih, već *smjerovi i svrhe* proizvodnje, »potrošačka ideologija«, teror konzumacije, zanimljivi je psihoanalitički ključ za razumijevanje manipulacije, na koju dobrovoljno pristaju radnička klasa Zapada, a u našoj aktualnosti jest opasnost etabliranja vrednota, stranih socijalističkom društvu.

Sa stnovišta »kritičke teorije subjekta«, koja je uvijek društvenom proizvodnjom uvjetovana, Klaus Horn nam objašnjava »obavezu masa na trošenje«. Logika »Konzumacijskog-terora« i svijeta roba nije nam nepoznata, pa ipak, interesantno je razmotriti tipične situacije s ocjenom, koje individualno značenje i društvenu funkciju ima iskorištavanje potrošnje, posebno reklama. Svakako, da je pretpostavka razumijevanja antropologijskog određenja čovjeka, da je on biće bez određenih društvenih potreba. Znači, da su potrebe povijesno uvjetovane, a samim time »ljudska priroda«, predmet manipulacije. U »društvu obilja« ta manipulacija nužno mora imati i ekonomski i politički karakter.

U poglavlju »politička psihologija« ukazuje nam autor, da »ljudska priroda« nije beskonačno-racionalno manipulativna, prema tome, da već danas mora apelirati na »izučavanje motiva«, na podsvijesno.

Po našem shvaćanju, upravo u toj točci gledanja marksizam i psihoanaliza nalaze zajednički jezik. Građanski svijet, kao svijet roba reducira i čovjeka na robu — tu je zakonitost već Marx utvrdio. Čovjek kao roba i kao apstrakcija apstraktnog objektivno smislenog sistema ekonomskog, svrsishodnog djelovanja, posjeduje strah. Strah od izolacije. Kako se ovaj strah može uspješno politički manipulirati pokazao je nacionalsocijalizam. Ali kako se taj strah može depolitizirati i uspješno kanalizirati u održavanju i konzerviranju postojećeg »estashblishmenta« nepoželjna je tema građanskog društva.

Serijska reklama »Krawatten-Muffel« u Njemačkoj, sa senzacionalnim uspjehom povećanja potrošnje kravata, pokazala je mehanizam straha da se izdvoji iz društva (»krda«) i troši pet, šest kravata odgovarajućim odjelima, bez racionalne podloge razumijevanja za ovom vrstom »ljudske potrebe«.

Kako Klaus Horn utvrđuje, ovdje se radi o samorazumljivom primatu produkcionog aparata, koji je manje prilagodljiv, nego subjekt, obavezan na potrošnju. Tako se dolazi do uvjerenja da je manipuliranje nezadovoljstvom čovjeka svedeno na robu i broj, pozitivni društveni čin, jer je frustracija depolitizirana i usmjerena na participaciju postojećeg svijeta proizvodnje zbog proizvodnje. Samo oni, koji svjedoče, da je beskonačna manipulacija subjekta u smislu funkcije kao konzumacije lažna, da tu ima nekoliko varijabla, smatraju se disidentima i opasnim. To je logika robnog svijeta kapitala per se i argument za odčitavanje otuđenosti u socijalističko-građansko-robnom - konzervativno - ekonomsko-političkoj proizvodnji roba .

Ovdje ne smijemo zanemariti, da psihoanalitička teorija, sistemska i hermenutička nuđa izlazno stanovište.

Prurživanje radničke klase prije i poslije socijalističke revolucije, njezino depolitiziranje, zasniva se upravo na aktu kupnje kao »filozofiji života«, »pogledu na svijet« (Dichter). Ovakva je, pak, kupnja moguća u projiciranju subjekta u robe. Time se postiže ideal cjelokupne društvene orijentacije na »samo«-svijest identiteta roba.

Kako naglašava Klaus Horn (str. 124) ovo je naročita opasnost vremena, u kojem je tendencija razriješenja svih dosadašnjih normi i traženje za čim većom tolerancijom konflikata. Mržnja prema onima, koji ne prihvaćaju »toleranciju« ukazuje upravo na opasnost, od antisemitizma do pogleda na svijet konzumacije.

Konzum-teror je pretežno političko-ekonomski problem i izvan njegovog okvira nemoguće je sagledati oslobođenje. Pa ipak ne treba zanemariti ulogu subjekta, koji frustriran produkcijom roba i tehničkog svijeta, teži agresivnoj potrošnji.

Uz sve ograde, koje smo stavili djelu Klause Horna: »Psihoanaliza kritička teorija subjekta«, ovo nas djelo kao i cjelokupni napor znanstvenika u današnjoj »frankfurtskoj školi« obavezuje na razmišljanje, da, ograđujući se od »pukog psihologizma« ne upadnemo u apstrakciju klasne svijesti i samosvijesti, pogotovo, živeći u društvu koje je počelo izvitoperavati osnovnu revolucionarnu akciju, upravo na temelju manipulacije potrošnjom i pripadajućim frustracijama.

Niz psiho-socijalnih i socijalno-psiholoških fenomena u našem društvu, koji upojedinjuju i realiziraju socijalizam uopće, iniciraju potrebu za jednom marksističkom, kritičkom teorijom subjekta, »sada i ovdje«.

Blaženka Despot

Grupa autora

TIPOLOGIJA RURALNIH SREDINA U JUGOSLAVIJI

(Zbornik teorijskih i metodoloških radova)

Zagreb, Beograd, Ljubljana, Skopje, 1972.

Već nekoliko godina grupa istraživača iz nekoliko jugoslavenskih centara radi na projektu *Tipologija ruralnih sredina u Jugoslaviji*, čiji prvi rezultat imamo objavljen u obliku knjige pod istim naslovom. Smisao projekta jest u osvetljavanju opsega i pravca promjena u ruralnim sredinama u Jugoslaviji, promjena što ih iz literature poznamo kao fenomen pod nazivima: promjene u socijalnoj i ekonomskoj strukturi, deagrarizacija, socijalizacija, feminizacija, senilizacija, urbanizacija i sl. Ove ciljeve, ističu autori projekta, treba svestrano, interdisciplinarno i kvalitetno analitički i sintetički osvijetliti i proučiti. Prvi korak je ii učinjen, što dokazuje ne samo ozbiljnost naučnog pristupa istraživača, nego i interes i usmjerenost jugoslavenske sociologije na aktualne probleme jugoslavenskog društva i nastojanje da se uoče neke identičnosti njegova razvitka s razvitkom drugih društava, ali istovremeno i posebnosti vlastitog razvitka.

Odmah na početku ovog osvrta treba istaknuti smjelost autora i institucija koje su nosioci projekta, da na sebe preuzmu naučnu obavezu kao što je ova. To su četiri organizacije: Centar za sociologiju sela Instituta za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu — Zagreb, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja — Beograd, Institut za sociologiju in filozofiju pri Univerzi v Ljubljani i Institut za sociološki i političkoppravni istraživanja — Skopje. Posebice je za pohvalu prva od spomenutih institucija, koja je do sada permanentno pratila pojave u našem selu i publicirala postignute rezultate.

Publikaciju *Tipologija ruralnih sredina u Jugoslaviji* pripremili su: Stipe Šuvar, Vlado Puljiz, Cvetko Kostić, Rada Boreli, Matija Golob, Stefan Kostovski, Milan Župančić, Ruža First-Dilić, Denko Denkovski, Svetozar Livada, Petar Marković i Ivan Magdalenčić.

Knjiga ima teorijsko-metodološki karakter. Problemi tipolojske metode u sociologiji, sistematski se analiziraju, zatim konkretni primjeri njezine primjene u svijetu i u jugoslavenskoj sociološkoj praksi, da bi se konačno izložila zamišljena i konkretizirana tipolojska metoda koja se ima primijeniti u istraživanju što ga priprema spomenuta grupa. Ovakav postupak odaje smjelost autora da izlože i ponude vlastiti pristup istraživanju naučnoj javnosti na ocjenu. Neka nam bude dozvoljeno primijetiti da su takvi postupci istraživača, da prije realizacije istraživanja prihvate sugestije, kritike i ocjene javnosti o budućem radu, vrlo smjeli i pohvalni, a i u skladu s principom javnosti naučnog rada i etike istraživača, ali da su, na žalost, u našoj praksi vrlo rijetki. Za naučna istraživanja se danas u svijetu, a i u Jugoslaviji, troše velika sredstva društvene zajednice, a rezultate i dostignuća tih istraživanja javnost vrlo često nikada ni ne sazna. Ima ne samo istraživača nego i organizacija koje se bave naučno-istraživačkim radom kojega čitalac ne može na ovakav način upoznati. Nauka i naučni radnici ne smiju se ponašati po principu tajne, jer je to princip birokratskog ponašanja. U naučnom radu nikakva se zatvorenost ne može opravdati niti dobiti podršku šire zajednice, a ni puni status naučnog rada. *Tipologija ruralnih sredina u Jugoslaviji* je dokaz da se može raditi i drugačije, pa već i zbog toga zaslužuje pohvalu.

Ovaj zbornik sadrži pet poglavlja s Dilić. Oni navode logičke i teorijske zahvalnosti. Prvo poglavlje nosi naslov »Tipolojska metoda u sociologiji«, a napisali su ga Milan Župančić i Ruža First-Dilić. Oni navode logičke i teorijske zadatke koji se postavljaju pred sociologa u stvaranju klasifikacija i u konstruiranju pojedinih tipova, oslanjajući se na McKinneya, čija se orijentacija u suštini podudara s Weberovim idealnim tipovima. Kod obojice navedenih teoretičara suština »tipa« jeste u namjernosti njegovog konstruiranja kao pojmovnog obrasca u sociološkoj eksploataciji.